

ВПЛИВ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Статтю присвячено дослідженню впливу банківської системи України на розвиток малого та середнього бізнесу. Проаналізовано сучасні особливості діяльності підприємств малого та середнього бізнесу; розглянуто зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку підприємств малого бізнесу. Запропоновано рекомендації щодо активізації впливу банківської системи України на розвиток підприємств малого і середнього бізнесу.

The article investigates the impact of the banking system of Ukraine on the development of small and medium businesses. The modern features of small and medium businesses are analyzed; the international experience of financial support of small businesses is considered. Recommendations to enhance the impact of the banking system of Ukraine on the development of small and medium businesses are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах необхідності пропорційного розвитку економіки України важливого значення набуває проблема фінансового забезпечення діяльності малого та середнього бізнесу, фінансові ресурси яких є доволі обмеженими. Одними з важливих джерел фінансування розвитку малого підприємництва є позички вітчизняної банківської системи. Необхідно визначити, що в сучасних умовах пошуку ефективних напрямів підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки важливого значення набуває активізація функціонування малого підприємництва, яка суттєво впливає на розвиток різних галузей економіки. Успішність діяльності малих підприємств останнім часом дедалі тісніше ставиться у залежність від ступеня залучення кредитних ресурсів банківських установ до системи фінансового забезпечення відтворювальних процесів. Таким чином, банки стають одними із учасників фінансування розвитку малого та середнього бізнесу, забезпечуючи не тільки його фінансування, а й зв'язок між всіма учасниками – державою, інвестиційними фондами, великими підприємствами та споживачами продукції.

Актуальність дослідження цих проблем посилюється ще й тим, що повільність і суперечливість процесів подолання кризових явищ в економіці України значною мірою зумовлена саме недооцінкою ролі та значення малого та середнього бізнесу як структуроутворюючого елемента ринкової економіки.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженням механізмів фінансового забезпечення розвитку сфери малого та середнього бізнесу займалися вчені-економісти: З. Варналій, М. Долішній, О. Другов, В. Слейко, М. Крупка, А. Мороз, Н. Няньчук, В. Подплетній, С. Реверчук та інші.

Так, О. Другов відмічає, що малий бізнес є основою для створення середнього, а з представників середнього бізнесу формуються великі підприємства та фірми, які у подальшому стають основою економіки. Тому доцільно розглядати саме проблему розвитку малого та середнього бізнесу, питання фінансування якого і розкриті у результатах дослідження [1, с.116]. В. Подплетній підкреслює, що перехід економіки до ринкових відносин, інтенсивний розвиток малого підприємництва вимагає зміни ролі банківської системи у механізмі управління кредитними ресурсами та у механізмі фінансування суб'єктів господарської діяльності. Зміни, які відбуваються в банківській системі, системі банківських технологій, системі утвердження стратегічного розвитку малого та середнього

бізнесу, мають за мету забезпечити підвищення впливу вітчизняної фінансово-кредитної системи на розвиток малого та середнього бізнесу зокрема та економіку загалом, перетворення кредитного механізму в дієвий економічний важіль розвитку економіки країни [2].

Варто зазначити, що в умовах кардинальних змін в економіці та обмежених можливостей фінансування державою розвитку малого бізнесу, виникає необхідність розвивати банківське кредитування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема фінансового забезпечення банківськими позичками розвитку малого і середнього бізнесу у вітчизняній літературі та публікаціях науковців є недостатньо розробленою і висвітленою. Крім того, незважаючи на значний науковий доробок вчених та практиків з даної теми, аспекти фінансування банками процесу активізації інноваційної діяльності малих підприємств опрацьовано недостатньо та вони потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз впливу банківської системи України на розвиток малого та середнього бізнесу та обґрунтування практичних рекомендацій щодо підвищення ролі банківських установ у формуванні фінансового забезпечення процесів розвитку малого і середнього бізнесу. Для досягнення мети дослідження було вирішено такі завдання: визначити особливості діяльності підприємств малого та середнього бізнесу, проаналізувати джерела фінансування їх розвитку та запропонувати рекомендації щодо підвищення ефективності стимулювання банківською установою розвитку малих та середніх підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Малий та середній бізнес відіграє ряд важливих економічних і соціальних функцій, найважливішими з них є такі: малий та середній бізнес виробляє значну частку валового внутрішнього продукту і сприяє зайнятості населення; є засобом реалізації нових ідей, ініціативи й особистого матеріального благополуччя. Підприємства малого та середнього бізнесу з їхнім безпосереднім контактом зі споживачем мають можливість оперативно реагувати на потреби ринку і забезпечувати формування конкурентного середовища; розвиток малого та середнього бізнесу підвищує політичну стабільність, формує міцний середній клас суспільства. Отже, малий та середній бізнес є змістовною частиною економіки, на яку не можуть не зважати регулюючі економічні відносини у країні. Саме бурхливий розвиток малих та середніх компаній, орієнтованих на високотехнологічну діяльність, сприяв розвитку економік ЄС та США наприкінці минулого століття.

Потрібно зазначити, що малі підприємства мають ряд істотних переваг над великими. Вони без особливих труднощів успішно можуть функціонувати як у великих, так і в малих містах, навіть у селах. Малим підприємствам притаманні більш висока маневреність виробництва, здатність до швидкого перепрофілювання діяльності, зміни асортименту продукції, впровадження нової техніки та нових технологій, готовність до виправданого підприємницького ризику. Розвиток мережі малих підприємств дозволяє наблизити сферу виробництва до споживача, підвищити ефективність використання місцевих сировинних та трудових ресурсів.

Критичний аналіз праць вчених, які присвячено оцінці проблем, що перешкоджають розвитку малого та середнього бізнесу в Україні, дозволяє визначити, що однією з основних проблем є недостатність фінансування. Ця проблема є актуальною не тільки в Україні, а й у решті країн світу, зокрема й в економічно розвинених. Для її розв'язання держави забезпечують сприятливі законодавчі умови щодо створення відповідної фінансової інфраструктури, але на жаль, в Україні рівень її розвитку є невисоким (це стосується як організаційного, так і функціонального аспектів її роботи).

Міжнародною фінансовою корпорацією було проведено опитування підприємців, які визначили головні фактори активізації та розвитку діяльності підприємств малого і середнього бізнесу в Україні, з них:

– високі ставки податку (на думку 83% опитаних);

- велика кількість податків (68%);
- низький попит на продукцію (46%);
- часті зміни у формах звітності (39%);
- велика кількість ліцензованих видів діяльності (38%);
- перевірки державними органами (38%);
- складність отримання кредиту (36%) [3].

Аналіз результатів опитування дозволяє дійти висновку, що основними проблемами, які перешкоджають розвитку малого та середнього бізнесу в Україні, є проблеми високих податків, їх великої кількості та складність отримання банківських позичок. Отримані відповіді підприємців можна розподілити на дві групи: фіскальні та фінансово-кредитні. Фіскальні – пов'язані із податковим навантаженням. Фінансово-кредитні – із залученням зовнішніх фінансових ресурсів для розвитку. Розв'язання і першої, і другої групи перерахованих проблем є принципово важливими для подальшого розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Завданням авторського дослідження є аналіз впливу банківської системи України на розвиток малого та середнього бізнесу, тобто розкриття проблем забезпечення їх розвитку кредитними ресурсами банків.

Ефективна діяльність малого підприємництва, забезпечення стабільного зростання, підвищення рентабельності і конкурентоспроможності в умовах становлення ринкової економіки значною мірою визначаються обсягами кредитування цього сектора для підтримання та розвитку бізнесу.

Кредитування сфери малого бізнесу є перевіреним ефективним методом економічного розвитку, який охоплює велику кількість малих підприємств у розвинутих країнах світу й може виконувати щонайменше два завдання: створення і стимулювання розвитку малих підприємств.

Необхідно відмітити, що в докризовий період сформувалася тенденція збільшення обсягів кредитування малого та середнього бізнесу. У 2006 році банкам, які наголошували на кредитуванні дрібних підприємців, вдалося збільшити кредитні портфелі з малого бізнесу у 1,5–3 рази. Наприклад, кредитний портфель клієнтів малого бізнесу УкрСиббанку у 2006 році зріс на 170%, ОTR Банк – на 92%, ПроКредит Банку – на 74%. У 2007 році зазначені банки також збільшили кредитні портфелі [4].

Крім того, в цей період в Україні почали використовувати такий інструмент фінансового сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, як часткова компенсація ставок за кредитами банків, що спрямовуються на інвестиційну діяльність. Зокрема, у 2007 р. було прийнято Постанову Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами, що надаються суб'єктам малого та середнього бізнесу для реалізації інвестиційних проектів». Відповідно до неї передбачалося частково компенсувати суб'єктам підприємницької діяльності та малого і середнього бізнесу із розрахунку 1,5 розміру облікової ставки (12%). Таку компенсацію за результатами року отримали 429 суб'єктів малого і середнього бізнесу. Виплати здійснювалися на конкурсній основі. У 2008 р. цю практику продовжено. Зокрема, у бюджеті передбачено 32 млн. грн. Для виплати компенсацій, з розрахунку 1,2 розміру облікової ставки НБУ (за станом на 01.04.2008 р. – це 12%).

Негативний вплив світової економічної кризи на розвиток економіки України та її важливого сектору – банківського, призвів до скорочення обсягів фінансової підтримки розвитку діяльності підприємств малого та середнього бізнесу як державою, так і національною банківською системою.

В результаті, діяльність багатьох підприємств малого та середнього бізнесу значно погіршилася, що підтверджують дані табл. 1.

З даних наведеної таблиці видно, що за період з 2007 по 2011 рр. найбільших збитків отримали малі підприємства, які працюють у промисловості, торгівлі та роздрібній торгівлі. Малі підприємства сільського господарства та ті, що займаються фінансовою діяльністю за

цей період отримали прибуток. В цілому, тільки у 2008 та 2009 рр. діяльність малих підприємств зазнала збитків 37,5 та 21,2 млрд. грн. відповідно.

Таблиця 1

Фінансові результати діяльності малих підприємств за видами промислової діяльності, млн. грн. [5]

	2007	2008	2009	2010
Усього, у тому числі:	5699,1	-37482,2	-21209,9	1148,8
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	976,2	573,4	568,6	3046,2
промисловість	105,8	-2248,1	-1631,8	-1694,0
торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1404,6	-11219,3	-6648,7	6177,4
роздрібна торгівля, ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	-112,7	-428,7	-478,2	-982,8
фінансова діяльність	4603,8	656,3	4424,7	8245,1

На думку автора, для активізації процесів фінансування діяльності малих та середніх підприємств корисним є вивчення досвіду зарубіжних країн.

У США на 10 000 осіб припадає в середньому 742 малих підприємства. Якщо аналізувати досвід США в галузі мікрокредитування, то він дає змогу оцінити і переглянути деякі моменти у даній сфері. Малі форми підприємництва мають можливість оперативно відгукуватися на щонайменші зміни попиту. Малий бізнес здатний повніше враховувати місцеві особливості, традиції населення певного регіону. Саме тому доцільно було б розробляти програми мікрокредитування окремо для кожного регіону України, враховуючи його специфіку і умови розвитку. Важливу роль відіграє і підготовка потенційних позичальників до процесу отримання кредитів шляхом роз'яснення деяких моментів та моральної підготовки, підвищення довіри вигідними умовами кредитування.

У Німеччині застосовується система пільгового кредитування при освоєнні високотехнологічних виробництв, створенні малих приватних підприємств. Пільгові умови – плата за користування кредитними ресурсами, як правило, не перевищує 6% річних, а термін надання позики – 10–15 років. Заслуговує на увагу програма, спрямована на фінансову підтримку малого бізнесу на початковому етапі його діяльності. Строк кредиту не може перевищувати 10 років, причому впродовж перших двох років позичальник звільняється від погашення основної суми кредиту. Процентна ставка визначається під час підписання кредитної угоди і є фіксованою впродовж усього терміну позики. Одна з основних переваг для позичальників – можливість одержати кредит при недостатньому розмірі його забезпечення. Що ж до банків, то для них передбачено обов'язкове «звільнення від відповідальності у розмірі 80%».

В Італії практикують надання пільгових довгострокових позик, наприклад, під 3–5% річних за ринкової процентної ставки близько 15%. Підприємства можуть отримати додаткову пільгу в 20–30% компенсації вартості позики при довгостроковому поверненні кредиту.

Враховуючи досвід зарубіжних країн, один із чинників зростання масштабів мікрокредитування в Україні, на думку автора, можливий також при підвищенні рівня пропозиції мікрокредитних послуг.

Сьогодні для вітчизняної банківської системи характерний ще надто обмежений асортимент банківських кредитних послуг. Він значно менший, ніж у розвинених ринкових країнах. Пропозиція послуг мікрокредитування може бути істотно збільшена при взаємодії банків у сфері кредитування суб'єктів малого бізнесу з небанківськими фінансовими організаціями. Привабливість такого альянсу для банку обумовлена можливостями

невисоких витрат на створення спеціальної інфраструктури для фінансових операцій і невисоких ризиків для репутації банків. Слід зауважити, що при кредитуванні бізнесу банкіри не покладаються на скоринг (автоматизоване визначення кредитоспроможності позичальника). Скорингові технології, які дозволяють приймати рішення за один день безпосередньо у відділенні, використовує лише УкрСиббанк, до того ж лише у випадку кредитування під заставу.

Крім того, світовий досвід свідчить, що банківський сектор, що складається з двох ланок – центрального банку і банків, не в змозі забезпечити середньострокового і довгострокового кредитування малих і середніх клієнтів. Для цього необхідно між цими двома рівнями побудувати певний буфер–банк другого рівня, спеціальну кредитну установу, яка за рахунок державних коштів здійснюватиме режим кредитування з метою сприяння розвитку, а не отримання комерційного прибутку. І робитиме це шляхом рефінансування комерційних банків, не створюючи їм конкуренції, а навпаки, підтримуючи їх фінансову базу.

У світовій практиці вагомим джерелом для започаткування та розвитку малого та середнього бізнесу є ресурси різноманітних фондів та організацій, що займаються грантовим фінансуванням. Важливою умовою при цьому є виконання вимог цих установ щодо цільової спрямованості та використання отриманих коштів. Відповідно, малий та середній бізнес повинен працювати над тими проектами, які вигідні Фондам та ділитись чи віддавати результати проведених розробок.

На жаль, в Україні дуже слабо розвинено таке джерело залучення малим та середнім бізнесом ресурсів для розвитку, як фондовий ринок. Саме це джерело стало основою розвитку невеликих високотехнологічних компаній у Сполучених штатах та ЄС. На противагу, підприємства малого та середнього бізнесу широко використовують таке джерело фінансових ресурсів, як приватні запозичення. Воно не вимагає додаткових витрат на оформлення зобов'язань, характеризується низьким рівнем трансакційних витрат, зважаючи на особисте знайомство кредитора та позичальника. Його ж недоліками є: висока вартість (до 50 % на рік), правова незахищеність позичальника, що подекуди компенсується відповідними незаконними діями до неспроможних повернути борг позичальників, та короткими строками позичок. Відтак для фінансування інноваційно-інвестиційних проектів підприємств малого та середнього бізнесу зазначене джерело ресурсів фактично не підходить.

Проведенні дослідження у сфері малого підприємництва показали, що США, Німеччина, Австрія, Велика Британія та інші країни з розвинутими ринковими відносинами мають вагомі позиції щодо вирішення проблеми фінансового забезпечення розвитку підприємств малого і середнього бізнесу банківськими позичками. Особливої уваги заслуговує американський досвід щодо організації роботи з фінансування стартових малих підприємств, адже саме на стадії становлення нового підприємства питання фінансування є найактуальнішими. Суттєво також зазначити, що у США урядом розробляється ціла низка програм підтримки та сприяння розвитку сфери малого і середнього бізнесу. Це програми для фінансування сезонних та короткотермінових потреб малого бізнесу; довгострокового фінансування зі сталою процентною ставкою для придбання нерухомості та обладнання з метою розширення і модернізації виробничих процесів; фінансування випуску конкурентоспроможної продукції та продукції на експорт, а також розвиток виробництва, яке знижує імпорتنі поставки; програми стимулювання розвитку слаборозвинутих сільських і внутріміських територіальних громад за рахунок мікрокредитів та технічної допомоги.

Автор вважає, що наукові дослідження у сфері національної економіки можуть ґрунтуватися на німецькому та австрійському досвідах, які ґрунтуються на державному сприянні розвитку малого і середнього бізнесу. Зазначимо, що протягом останніх років в Австрії та Німеччині система мікрокредитування малих підприємницьких структур переорієнтована на розвиток науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт з метою посилення конкурентоспроможності промисловості на світовому ринку.

Використовуючи зарубіжний досвід мікрокредитування малого і середнього бізнесу в Україні, на думку автора, слід здійснювати такі заходи:

- створювати в Україні окремі неприбуткові мікрофінансові установи, які б були наділені правами кредитування підприємств малого і середнього бізнесу;
- створювати в банківських установах відповідні структурні підрозділи або невеликі сектори, які б займалися лише вивченням попиту на мікрокредити та вивчали б історію діяльності малих підприємств;
- більш активно фінансувати підприємства малого і середнього бізнесу, які застосовують енергозберігаючі технології;
- запроваджувати систему гарантування мікрокредитів з боку місцевої влади або ж різного роду фондів;
- сприяти більш ефективному кредитуванню малих підприємницьких структур, які експортують продукцію або ж випускають таку, яка зменшує обсяги імпорту;
- розробляти загальнодержавні та регіональні програми щодо мікрокредитування малого і середнього бізнесу небанківською системою;
- поширити систему підготовки та підвищення кваліфікації підприємців, особливо в питаннях мікрокредитування малих підприємств [2].

Висновки і перспективи подальших розробок. Сучасний стан джерел фінансування розвитку підприємств малого та середнього бізнесу в Україні не дає змоги їм активно розвиватися.

Основними причинами цього є недостатнє фінансування банківською системою, нерозвиненість фондового ринку та відсутність цілеспрямованої державної регуляторної політики у цій сфері.

Для більш активного розвитку участі банків в фінансуванні діяльності малих та середніх підприємств доцільно визначити такі заходи:

по-перше, на державному рівні потрібно стимулювати створення спеціалізованих банків; цьому може сприяти: використання диференціації ставки податку на прибуток банків при кредитуванні високотехнологічних проектів, залежно від напрямів використання останніми ресурсів, з надання привілеїв, і заохочення банків купувати акції підприємств шляхом звільнення від оподаткування тієї частини прибутків банків, що інвестуються в акції зазначених підприємств; можливо також встановлення для банків, які здійснюють кредитування проектів зниженої норми обов'язкового резервування;

по-друге, на рівні вітчизняних банків необхідно більшу увагу приділяти освоєнню та впровадженню нових кредитних технологій інноваційних проектів, розвитку венчурних відділів в їх структурі або окремих фондів за участю банків, розробці нових банківських продуктів для малих підприємств;

по-третє, створити умови щодо концентрації ресурсів у провідних банках для кредитування вагомих інвестиційних проектів, запровадити систему управління грошовими потоками на державному рівні в інтересах виробництва.

Список використаної літератури

1. Другов О. О. Аналіз джерел фінансування розвитку малого та середнього бізнесу в Україні / О. О. Другов // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4. – С. 115–120.
2. Подплетній В. В. Фінансове забезпечення мікрокредитування малого та середнього бізнесу. [Електронний ресурс] / В. В. Подплетній. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
3. Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.
4. Асоціація українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aub.org.ua>.
5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Прийнято до друку 19.10.2011